

NOVI INDUSTRIJSKI POLOVI RASTA: STUDIJA SLUČAJA- GRAD SMEDEREVO

Vojislav Deđanski¹ Miljan Ilić²

Apstrakt: *Teorija polova rasta jednoj je od najpoznatijih ekonomsko-geografskih teorija 20. veka. Pojmove kao što su „pol rasta“, „pol razvoja“ i sl. u nauku je uveo francuski ekonomista Peru. Suština njegove teorije je da ekonomski razvoj zavisi od strukture privrede. Različite privredne grane u različitim intervalima imaju različit tempo rasta. Jedna od grana privrede koja predstavlja potencijalni pol rasta je industrija. Smederevo, kao industrijski grad, razvio se nakon Drugog svetskog rata. Proces industrijalizacije pratio je i proces urbanizacije. Međutim, kraj 20. veka obeležila je stagnacija celokupne privrede, pa i industrije. Industrijske komplekse Smedereva možemo podeliti u tri grupe: 1. Industrijski kompleksi ugašeni nakon embarga i neuspele privatizacije. 2. Industrijski kompleksi koji su uspešno privatizovani 3. Novi industrijski kompleksi otvoreni u drugoj deceniji 21. veka. Upravo, treća grupa predstavlja nove polove rasta koji su i predmet proučavanja ovog rada.*

Abstract: *The theory of growth poles is one of the most famous economic-geographical theories of the 20th century. Terms such as „growth pole“, „ development pole“ in the science was introduced by the french economist Perroux. The essence of his theory is that economic development depends on the structure of the economy. Different parts of economy at different intervals have different growth pace. One of the parts of the economy that represents potential growth pole is the industry. Smederevo, as an industrial town, has developed after the Second World War. The process of industrialization was accompanied by the process of urbanization. However, the end of the 20th century marked the stagnation of the entire economy, including the industry. Industrial complexes of Smederevo can be divided into three groups: 1. Industrial complexes extinguished after embargo and failed privatization. 2. Industrial complexes that have been successfully privatized 3. New industrial complexes opened in the second decade of the 21st century. Indeed, the third group presents new growth poles that are the subject of this work.*

UVOD

Pojmovi kao što su „pol rasta“, „pol razvoja“, „centralni region“ i sl., postali su poznati polovinom 20. veka. Te pojmove u nauku uveo je francuski ekonomista Perroux (1955)

¹ doktorand, Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet, Studentski trg 3/3, 11000 Beograd, e-mail: vojasd@gmail.com

² Lokalni ekološki pokret Smederevo, e-mail: lepsmederevo@gmail.com

Novi industrijski polovi rasta: studija slučaja- grad Smederevo

Njegova koncepcija suprotna je koncepciji klasičnog pristupa nemačke škole Webera, Lauhardta i Loscha. Po mišljenju Perrouxa, geografija je statična i kruta i ne uslovljava dinamični razvoj ekonomije. Prema njegovoj koncepciji, ekonomski razvoj zavisi od strukture privrede. Različite privredne grane u različitim intervalima imaju različito tempo rasta. Postoje grane koje se razvijaju sporo, stagniraju ili opadaju, dok se neke grane razvijaju brzo, ali malo utiču na druge grane. Sa druge strane, neke grane se i razvijaju brzo, i sa sobom povlače i razvoj ostalih privrednih grana. One su, tzv. „polovi razvoja“. Grane koje vuku celu privredu često su povezane u „kompleks grana“. Ove grane su koncentrisane najviše u određenim gradskim centrima ili regionima, pa su zato „geografski aglomerirani pol razvoja“(Grčić,1987, 1990).

Perroux ističe da razvoj ne nastaje svuda istovremeno, već nastaje u tačkama, ili polovima rasta nejednakim intenzitetom, zatim se širi i dovodi do konačnih efekata u celoj privredi. Najbitniji, u tom slučaju, je izbor grane i tačaka lokalizacije, koje osiguravaju maksimalni impuls razvoja. Na osnovu empirijskih podataka i teorijskih analiza potrebno je naći takav „pol razvoja“ i omogućiti mu odgovarajuće investicione i finansijske olakšice od strane vlasti (Grčić, 1990).

Kod ove teorije, hipoteze i definicije odnose se na sledeća pitanja: 1. Kakve su karakteristike vodeće, glavne industrije? 2. Koje su karakteristike industrijskog kompleksa? 3. Kakve su sektorske i prostorne međuzavisnosti između vodećim industrijskim granama i industrijskim kompleksima? 4. Kakve su međuzavisnosti između polarizovanog rasta industrijskih grupa i rasta u razmeri cele države?

Perroux nije dao odgovore na ta pitanja, jer su, prema Lasuenu (1969), njegove definicije neprecizne, a objašnjenja međuzavisnosti nepotpuna.

Elementi koji predstavljaju polazište za razmišljanje i istraživanje su:

1. Koncepcija „ekonomskog prostora“

2. Dinamička teorija polarizovanog razvoja u ekonomskom prostoru

3. Dinamička teorija polarizovanog razvoja u ekonomsko-geografskom prostoru

Perroux i njegovi sledbenici bavili su se procesom regionalnog razvoja u dva povezana diskretna prostora: ekonomskom i ekonomsko-geografskom. Međutim, primat i akcenat je na ekonomskom prostoru, dok se ekonomsko-geografski prostor odbacuje kao „banalan“ (Perroux, 1955).

Ekonomski prostor deli se u tri tipa: prostor kao predmet plana, sa odgovarajućim rešenjima; prostor kao polje potencijala; prostor kao polje jednorodnih predmeta; Autor smatra da pojedina preduzeća predstavljaju centre, iz kojih se emaniraju centrifugalne sile, a prema kojima se usmeravaju centripetalne sile. Svaki centar razvoja ima svoje vlastito prostorno polje (Perroux, 1955). Kasnije su se teorijom ekonomskog prostora bavili i drugi autori kao što su Paelinck (1965), Davin (1959), Hirshmann (1958), Pottier (1963) i dr.

Dinamička teorija polarizovanog razvoja se odnosi na proces polarizacije usled rada preduzeća koje širi impulse. Proces polarizacije, prema Grčiću (1990) ima svoja četiri oblika:

1. Tehnička polarizacija, koja proizlazi iz tehničko-ekonomskih veza novoizgrađenih ili ekspanzivnih preduzeća, s pogonskim preduzećem kroz mehanizme međugranskih veza;
2. Finansijska polarizacija, odnosi se na razvoj delatnosti usled profita koji proizlazi iz povoljnih faktora proizvodnje
3. Psihološka polarizacija, nastaje usled naglog priliva stanovništva u područja sa bržim privrednim rastom
4. Geografska polarizacija ima poseban interes za regionalnu ekonomiju i predstavlja poseban predmet istraživanja

Polarizacijom u ekonomskom prostoru bavili su se Perroux (1964), Paelinck (1965), Davin (1965) i mnogi drugi. Ipak, može se zaključiti, da oni nisu uspjeli da odgovore na brojna pitanja koja se tiču polarizacije, kao što su faktori, brzina, vrste polarizacije i sl.

POSTANAK I RAZVOJ POLOVA RASTA GRADA SMEDEREVA

Grad Smederevo nalazi se u Centralnoj Srbiji, i pripada Šumadiji, Podunavlju i Velikom Pomoravlju. Obuhvata 28 naselja, jedno gradsko i 27 ostalih (seoskih) naselja. Na prostoru teritorije Grada postoje mnogi potencijali za razvoj poljoprivrede, industrije, turizma i drugih privrednih grana. U vrme najvećeg privrednog razvoja Srbije (tadašnje Jugoslavije), naselje Smederevo je predstavljalo jedan od najvećih centara razvoja Podunavske regije. Zbog povoljnog geografskog položaja (blizina glavnog grada, na mestu ukrštanja puteva, drumskih i rečnog) naselje Smederevo nakon Drugog svetskog rata kreće svoj ubrzani razvoj. Preduzeće Fagram nastalo je 1946. godine. Bavilo se proizvodnjom građevinskih mašina i uređaja. Preduzeće je bilo locirano u Industrijskoj zoni koja je dobro povezana sa ostalim delovima grada, kao i sa ostalim regijama. Fagram danas više ne postoji, iako je do samo pre nekoliko godina bilo renomirani proizvođač građevinskih mašina, kompresora i procesne opreme (Deurić, 2003).

Fabrika železničkih vozila „Želvoz“ je bilo preduzeće koje se bavilo investicionim i tekućim održavanjem putničkih, teretnih i specijalnih železničkih i ostalih šinskih vozila i proizvodnjom rezervnih delova za šinska vozila. Preduzeće je nakon nestanka SFR Jugoslavije prešlo u sastav Železnica Srbije. Posle neuspele privatizacije, preduzeće odlazi u stečaj.

Poljoprivredno-industrijski kombinat „Godomin“ je osnovan 3. septembra 1946. godine na prostoru između Smedereva, sela Lipe, Šalinca, Kuliča, pod nazivom Zemaljsko poljoprivredno dobro. Krajem 1964. godine dolazi do promene naziva u Društveno preduzeće poljoprivredni kombinat „Godomin“. Nažalost, ovo preduzeće se nalazi u stečaju od 2004. godine. Osnovna delatnost preduzeća je bila poljoprivredna proizvodnja i prerada poljoprivrednih proizvoda.

Sva ova gorenavedena preduzeća zapošljavala su veliki broj radnika (preko 1000 radnika). Cilj osnivanja ovih preduzeća bio je zapošljavanje lokalnog stanovništva, proizvodnja različitih proizvoda za unutrašnje i spoljno tržište, odnosno celokupni razvoj lokalne privrede. Međutim, pri kraju 20. veka ekonomska situacija u celoj zemlji se pogoršala. Problem većine socijalističkih preduzeća, iako su ona solidno poslovala, je bio preveliki broj radnika, ekonomski neodrživ. Drugi problem je bio što je iza ovih preduzeća stajala država, što je značilo da ukoliko ostvare poslovni gubitak, država će svojim novcem taj gubitak nadoknaditi. Pojedina preduzeća nisu uspela da prežive proces tranzicije, privatizacija je izvršena loše, tako da su zbog nagomilanih dugova, preduzeća završila u stečaju.

Sa druge strane, jedan deo preduzeća koja su predstavljala polove razvoja u procesu ubrzane industrijalizacije, uspela da prebrode tranziciju i danas su među najvažnijim polovima razvoja Smedereva i Srbije. Vremenski gledano, najstarije preduzeće na teritoriji Grada Smedereva je Železara Smederevo, nekadašnji SARTID, a današnji HBIS Srbija. Preduzeće je osnovano 1913. godine, a njegov razvoj kreće šezdesetih godina 20. veka kada počinje izgradnja novih postrojenja. Kompanija je tokom osamdesetih imala i preko 14 hiljada radnika (Deđanski, 2014). Nakon sankcija, železara odlazi u stečaj, čiju imovinu kupuje kompanija US. Steel, koji je bio vlasnik železare sve do 2012. godine, kada se kompanija zbog poslovnih gubitaka uzrokovanih svetskom ekonomskom krizom i niskom cenom čelika na tržištu, povlači iz Srbije i prodaje fabriku državi Srbiji za simboličnu cenu od 1 dolar. Država ponovo pokreće proizvodnju, nadoknađuje gubitke da bi Železara ostala da radi, sve do 2016. godine kada kompanija Hestil preuzima Železaru Smederevo, koja postaje HBIS Srbija. Danas kompanija zapošljava 5005 radnika i predstavlja jedan od glavnih polova razvoja srpskog Podunavlja.

Novi industrijski polovi rasta: studija slučaja- grad Smederevo

Preduzeće AD „Milan Blagojević“ se nalazi u Industrijskoj zoni Smedereva uz reku Dunav na udaljenosti od centra grada manje od jednog kilometra. Pogodnost lokacije su dobre i raznovrsne komunikacije. Blizina puteva Smederevo-Beograd, Smederevo-Kovin, nove dunavske luke i udaljenost od autoputa E-75 od 10 kilometara pruža izuzetne uslove za ekonomičan transport proizvoda ovog preduzeća. Kompanija se bavi proizvodnjom štednjaka na čvrsto gorivo, električnu energiju i plin. Izvozi svoje proizvode u preko 30 zemalja sveta svih kontinenata. Danas, u ovoj kompaniji radi 393 radnika, što je mnogo manje nego u vreme kada je ovo preduzeće bilo pod upravom države.

NOVI POLOVI RAZVOJA

Prema podacima, iz 2017. godine, na teritoriji Grada Smedereva registrovano je 142 preduzeće u sektoru Prerađivačka industrija³, od čega se 118 nalazi na samoj teritoriji naselja Smederevo, a ostala preduzeća u okolnim seoskim naseljima. Broj zaposlenih je 2017. godine iznosio 9330.

Tabela 1. Industrijske jedinice Grada Smedereva prema oblastima

Oblasti Prehrambene industrije	Broj industrijskih jedinica
Proizvodnja prehrambenih proizvoda	22
Proizvodnja pića	4
Proizvoda duvanskih proizvoda	0
Proizvodnja tekstila	1
Proizvodnja odevnih predmeta	10
Proizvodnja kože i predmeta od kože	0
Prerada drveta i proizvodi od drveta, plute, slame i pruća, osim nameštaja	7
Proizvodnja papira i proizvoda od papira	2
Štampanje i umnožavanje audio i video zapisa	5
Proizvodnja koksa i derivata nafte	0
Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda	1
Proizvodnja osnovnih farmaceutskih proizvoda i preparata	0
Proizvodnja predmeta od gume i plastike	6
Proizvodnja proizvoda od ostalih nemetalnih minerala	5
Proizvodnja osnovnih metala	1
Proizvodnja metalnih proizvoda, osim mašina i uređaja	37
Proizvodnja računara, elektronskih i optičkih proizvoda	3
Proizvodnja električne opreme	4
Proizvodnja nepomenutih mašina i nepomenute opreme	15
Proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica	1
Proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava	2
Proizvodnja nameštaja	9
Ostale prerađivačke delatnosti	3
Popravka i montaža mašina i opreme	3

Izvor: Cubeteam, 2017

³ Ovim istraživanjem obuhvaćena su preduzeća sa više od jednog zaposlenog

**Zbornik radova mladih istraživača,
Planska i normativna zaštita prostora i životne sredine, Palić-Subotica, 2019.**

Najviše kompanija nalazi se u oblasti proizvodnje metalnih proizvoda, zatim prehrambenih proizvoda, nepomenutih mašina i nepomenute opreme, kao i u oblasti proizvodnje odevnih predmeta. U primarnom polu razvoja, naselju Smederevo, postoji sedam kompanija koje zapošljavaju više od 100 zaposlenih. Većina ovih kompanija osnovana je u 21. veku, i to u vidu stranih investicija. Ove kompanije predstavljaju danas primarne polove razvoja. U seoskim naseljima nalaze se manje kompanije koje zapošljavaju do 50 radnika. Ono što je karakteristično za Grad Smederevo, kompanije koje možemo svrstati u tešku industriju, kao što su one koje bave proizvodnjom metala, električnih aparata za domaćinstvo, mašina za obradu metala, električne i elektronske opreme za motorna vozila, nalaze se na teritoriji samog naselja Smederevo i to u prostoru industrijske slobodne zone „Godominsko polje“. Kompanije koje se bave lakom industrijom su uglavnom pojedinačni lokaliteti u disperziji i locirane su disperzivno u prostoru gradskog naselja.

Preduzeća koja su locirana u seoskim naseljima su nešto manja po broju zaposlenih radnika (uglavnom oko 50) i uglavnom su svrstana u kategoriju lake industrije. Važno je istaći da je industrija koncentrisana samo u određenim seoskim naseljima, ne svim. Ta seoska naselja se mogu podeliti u 3 grupe (neka naselja mogu spadati u više grupa):

1. populaciono velika seoska naselja (Radinac, Lipe, Lugavčina..)
2. seoska naselja sa povoljnim geografskim položajem, odnosno sela na važnim saobraćajnicama (Radinac, Mihajlovac, Saraorci)
3. prigradska naselja (Radinac, Petrijevo)

Tabela 2. Prikaz najvećih kompanija u gradskom i seoskim naseljima Grada Smedereva

Naziv industrijske jedinice	Naselje gde je locirana	Oblast rada	Broj zaposlenih
HBIS GROUP Serbia Iron & Steel	Smederevo	Proizvodnja osnovnih metala	5005
PKC WIRING SYSTEMS	Smederevo	Proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica	1528
MILAN BLAGOJEVIĆ	Smederevo	Proizvodnja električne opreme	393
METECH	Smederevo	Proizvodnja nepomenutih mašina i nepomenute opreme	308
KAIZEN	Smederevo	Proizvodnja odevnih predmeta	287
ISHRANA	Smederevo	Proizvodnja prehrambenih proizvoda	252
FABRIKA GRAĐEVINSKE OPREME MFGO	Smederevo	Proizvodnja nepomenutih mašina i nepomenute opreme	214
RAKIĆ-LTD	Radinac	Proizvodnja prehrambenih proizvoda	49
BAJAN	Mihajlovac	Proizvodnja prehrambenih proizvoda	45
STRUGARA UROŠ	Radinac	Prerada drveta i proizvodi od drveta, plute, slame i pruća, osim nameštaja	38
JTL ZLATIBORAC	Mihajlovac	Proizvodnja prehrambenih proizvoda	19
EING	Petrijevo	Proizvodnja nepomenutih mašina i nepomenute opreme	18

Izvor: Cubeteam, 2017

ZAKLJUČAK

Grad Smederevo je tipičan industrijski grad, odnosno industrijski centar Smederevskog Podunavlja. Krajem 20. veka i početkom 21. veka celokupna privreda Srbije ulazi u recesiju. Još od sankcija Ujedinjenih nacija, preko NATO bombardovanja, sve do najnovije ekonomske krize. Mnogobrojna preduzeća su u stečajnom i predstečajnom postupku, neka su već ugašena, a malobrojna preduzeća su uspešno privatizovana.

Obim proizvodnje je manji nego sedamdesetih godina 20. veka, u doba ubrzane i intenzivne industrijalizacije, a i zaposlenih u sektoru industrije je daleko manje.

Problemi smederevske industrije su sledeći:

- nepovoljna tendencija razvoja industrije, pad ukupnog broja zaposlenih u industriji
- loša tehnička opremljenost, slaba produktivnost rada, kao i velika uvozna zavisnost (naročito Železare Smederevo)
- predugačak proces prestrukturiranja utiče na slab priliv kapitala i ulaganja, a samim tim i na modernizaciju proizvodnje
- visok stepen polarizacije stanovništva i privrednih aktivnosti, izražen proces depopulacije u većini naselja, kao i slaba disperzija industrije
- loš kvalitet i nizak nivo opremljenosti komunalnom infrastrukturuom, kao i slaba komunikaciona povezanost industrijske zone sa Lukom
- slaba iskorišćenost prostora i nedovoljan stepen organizacionog povezivanja preduzeća u industrijskoj zoni
- narušen kvalitet životne sredine, naročito u zonama Železare Smederevo, stare železare, industrijske zone u severoistočnom delu grada, kao posledica zastarelih proizvodnih programa i saobraćajne opterećenosti
- nepovoljne geološke karakteristike Godominskog polja u pogledu nosivosti terena, podzemnih voda i stabilnosti
- problem konfliktnih zona (industrija i poljoprivreda, industrija i turizam, itd) koje su neusaglašene sa realnom predispozicijom tih prostora za stambene, turističke, sportsko-rekreativne ili druge namene

Ipak, u drugoj deceniji 21. veka, smederevska industrija je postepeno krenula da se oporavlja. Železaru, kao primarni pol razvoja, preuzela je kineska kompanija HESTIL koja je zaposlila nekoliko desetina novih radnika i obezbedila jeftiniju rudu za preradu. Finska kompanija PKC, turska kompanija Kaizen, belgijska kompanija Metech samo su neki od primera inostranih kompanija koje su otvorile svoje pogone u Smederevu.

Glavni preduslov za dalji razvoj industrije u Smederevu je rešenje svih gorenavedenih problema, što će dovesti do otvaranja novih kompanija i novih radnih mesta

ZAHVALNICA

Zahvaljujem se kompaniji Cubeteam na podacima bez kojih ovaj rad nije mogao biti napisan.

LITERATURA

- Grčić, M. (1987). *Sistemski pristup u ekonomskoj geografiji i njegova primena na odabrane primere industrije Beograda*. Beograd: Prirodno-matematički fakultet, doktorska disertacija
- Grčić, M. (1990). *Analiza prostorne organizacije industrije regiona Beograd*. Beograd: Ekonomski institut.
- Davin, L. (1959). *Dynamique economique de la region Liegeoise. Problemes de croissance*. Liege: Editions de l' A.S.S.L
- Davin, L. (1965). Phenomenes de polarisation: seuils de croissance et expansion economique en Afrique Centrale. Liege: Cahiers se l' I.S.E.A
- Deđanski, V. (2014). *Industrija u prostornoj strukturi Grada Smedereva*. Beograd: Geografski fakultet, mater rad.
- Deurić, R. (2003). Privredna monografija Braničevskog i Podunavskog okruga. Požarevac: Regionalna privredna komora.
- Hirschmann, A. (1958). *The strategy of economic development*. New Haven: Yale University Press.
- Lasuen, J. (1969). On Growth Poles, *Urban Studies*, 6(2), 137-161.
- Paelinck, J. (1965). La Theorie du development regional polarise, *Cahiers se l' I.S.E.A*, 15, 5-47.
- Perroux, F. (1955). Note sur la notion de „pole decroissance“, *Economic Appliquee*, 8 (1-2), 307-320
- Perroux, F. (1964). L'Economie du XXe siecle. Paris: PDF.
- Pottier, P. (1963). Axes de communication et development economique, *Rovue Economique*, 11(1), 58-132.